

**ЗАПИСКИ З ОНОМАСТИКИ : 36. наук. праць / Ред. кол.:
Ю. О. Карпенко та ін.**

Одеса : «Астропринт», 1999–2001.— Вип. 1–5.

1999 рік ознаменований виходом у світ нового збірника наукових праць «Записки з ономастики», рекомендованого до друку вченою радою Одеського державного університету ім. М. І. Мечникова. Це періодичне видання слід вважати етапним у розвитку української ономастичної науки, оскільки аналогічного збірника наукових праць українські ономасти на сьогодні не мають. До того ж важливим у виході «Записок» є те, що вони внесені до переліку наукових фахових видань ВАК України. Щодо структури та змісту збірника слід відзначити, що це видання є всеохопним з погляду висвітлення в ньому різноманітних онімних класів. Тут подано наукові розробки з топонімії (гідронімія, ойконімія, оронімія), антропонімії, космонімії, міфонімії тощо, а також своєрідні тематичні розділи з етимології та ономастики, проблематики перейменувань географічних назв, соціолінгвістичного аспекту онімної лексики, що ставить цей збірник в один ряд із уже відомими в світовій ономастичній науці виданнями на зразок «Onomastica» (Польща), «Namenkundliche information» (Німеччина) та ін.

Найбільшої уваги заслуговують, на нашу думку, праці з теоретичної та історичної ономастики, оскільки вони тією чи іншою мірою стосуються питань, пов'язаних із етногенезом слов'ян у цілому й українців зокрема, висвітлюють проблему взаємодії праслов'янської мови та субстратних мов у історичних регіонах (Карпати), мовних паралелей в українському й інших слов'янських ареалах. Кожна з них із різним ступенем аргументації висвітлює відповідну проблему, що спонукає до коментування окремих моментів.

Так, у статті «Некарпатські назви Карпат» (вип. 1, с. 1–7) Ю. О. Карпенко (на матеріалі назв гірських об'єктів — *Бескиди*, *Карпати*, *Татри* (*Товтри*)) зачіпає надзвичайно важливу проблему — визначення мовного субстрату, який передував появі тут слов'ян-

ського етнічного елемента. Найбільшу увагу дослідник приділяє історії питання етимології ороніма *Бескиди*, наводячи найпоширеніші версії його інтерпретації, та схиляється до фракійського походження назви (с. 24). Однак, як бачимо, чогось нового автор тут не з'ясував. Звичайно, слід віддати належне тому, що Ю. О. Карпенко цілком справедливо порушує тим самим питання про фракійське заселення Карпатського регіону дослов'янського періоду, на що вже не раз звертали увагу дослідники¹. Найпереконливішою в поясненні зазначених оронімів вважаємо позицію Ю. О. Карпенка щодо пошуку етимона ороніма *Татри* (*Товтри*) з посиланням на перші фіксації та лінгвістичне пояснення структури назви як **Tartr-* > *Tatru* (пор. ще гр. *Tartar*, французьке *tertre* «пагорб») й констатацією її дослов'янської природи (с. 4–5). Поза увагою дослідника, проте, лишається етимологія ороніма *Карпати*, яку, до речі, досить аргументовано й переконливо з'ясує білоруська дослідниця Р. М. Козлова².

Не викликає сьогодні сумніву той факт, що в період ранньої історії терену, який займає сучасна Україна, тут відбувалися етнічні контакти народів Середземномор'я, Балкан, Балтійського та Чорноморського басейнів. На основі цього сформувалася досить складна система взаємопов'язаних елементів різних культурних ареалів, з'ясування яких можливе за умови дослідження етнічної історії вказаного континууму. Важливим штрихом такого дослідження є лінгвістичний аспект, зокрема назвознавчий (звичайно, крізь призму відповідної інтерпретації). З цього приводу актуальною є те-

¹ Бернштейн С. Б. Интерференция языков Карпатского ареала // Из проблематики диалектологии и лингвогеографии : Сб. статей. — М., 2000. — С. 182.

² Козлова Р. М. Про походження деяких оронімів Карпатського ареалу (Карпати, Горгани) // Мовознавство. — 1987. — № 2. — С. 57–60.

© С. ВЕРБИЧ, 2002

ма, порушена Е. Е. Мінкевич «Відантропонімі та відетнонімі назви тюркського походження в гідронімії межиріччя Дунаю та Дністра (Буджак)» (вип 1, с. 14–18). На основі детального аналізу гідронімії Буджака дослідниця робить висновок про те, що серед назв водних об'єктів межиріччя Дністра й Дунаю наявна значна частина топонімів, похідних від тюркських особових імен та родоплемінних назв, що проливає додаткове світло на етнічну історію цього Причорноморського регіону. Однак, на нашу думку, не можна остаточно стверджувати, що номінація географічного об'єкта за його зв'язком із певною людиною (групою людей) є найпродуктивнішою топонімічною моделлю (с. 14). Це можна констатувати лише для такого онімного класу, як ойконімія. Адже всі інші назви географічних об'єктів (наприклад, гідроніми, ороніми, значна частина мікротопонімів) зберігають зв'язок із відповідним географічним апелятивом.

У колі досліджень онімної лексики окремішні місця займають студії з історичної ономастики, які допомагають об'єктивно протимологізувати ту чи іншу назву, оскільки посилаються при цьому на історичні джерела, де здебільшого засвідчено первинну форму оніма. Серед таких розвідок можна розглядати і статтю відомого українського ономаста В. П. Шульгача «З історичної ойконімії Рівненщини (*Вербче, Немовичі, Ниговиці, Тутовичі, Любиль, Нарайв*)» (вип. 1, с. 19–22).

Важливим компонентом «Записок з ономастики» є словники, як-от «Словник гідронімів верхньої частини басейну Тилігулу», який уклали Л. П. Зеленко та Г. Ю. Касім (вип. 1–3). Запропонована праця є не лише додатком до «Словника гідронімів України» (К., 1979), а й «Словником» із елементами етимологічного аналізу, наприклад: *Байтал* — уроч. на р. Тилігул, пов'язана з тур. *baıtal* «поганий»; *Балабанова* — балка, л. пр. Майнової, пов'язана з тюрк. *balaban* «величезний, головатий» (вип. 1, с. 92). Але у випадку зазначених онімів, на нашу думку, доцільніше припускати зв'язок насамперед із твірними іменами **Байтал*, **Балабан* (наприклад, рос. прізвище *Балабанов*; Унбегаун, 31), а вже особові імена мотивувати відповідним апелятивом.

Безперечно, одним із найчисленніших і найпопулярніших (для наукових досліджень) класів власних назв є антропоніми — особові імена людей, оскільки людина особливий інтерес виявляє насамперед щодо тих сфер, які пов'язані безпосередньо з нею, особливостями її життя, побуту, історії тощо. У зв'язку з цим актуальною є стаття М. Л. Худаша «До етимології імені одного з легендарних засновників Києва: Щек» (вип. 3, с. 3–10), у якій автор ґрунтовно, із залученням порів-

няльно-історичного матеріалу, досліджує походження імені *Щек* і на противагу неслов'янським теоріям етимології цього антропоніма відстоює його автохтонне походження: гіпокористик від первинного **Šečeslavъ* > **Šečeh* > **Šeček* (с. 9). Однак окремі моменти цього дослідження викликають певні зауваження. Так, М. Л. Худаша посилається на варіант *Щех*, зафіксований у так званій «Велесовій книзі» (с. 8). Але сучасні дослідження досить переконливо стверджують, що є всі підстави для того, щоб не вважати «Велесову книгу» автентичним джерелом³. Отже, варіант *Щех* не може бути показовим для етимологізації оніма *Щек*.

У контексті згаданої вище праці можна розглядати також розвідку І. Д. Фаріон «Мотиваційно-номінаційний принцип в антропонімічній лексиці (на матеріалі прізвищевих назв кінця XVIII — початку XIX ст.)» (вип. 3, с. 11–18). Дослідниця аналізує антропоніми, які в науковій літературі прийнято кваліфікувати як прізвищеві назви, крізь призму мотивації семантики їх внутрішньої форми. І. Д. Фаріон слушно зазначає, що в процесі виникнення особових назв важливу роль відігравав не лише мовний, а й позамовний фактори в системі ідентифікації особи (с. 11). Автор детально характеризує кілька типів ПН (прізвищевих назв), як-от: генітивні ПН, трансантропонімізовані ПН, ПН від-апелятивного походження, відетнонімі ПН, відойконімі ПН, ПН іншомовного походження. У процесі аналізу відповідних онімів І. Д. Фаріон особливу увагу концентрує на структурних моделях назв, що цілком виправдано під час етимологізування оніма. Однак тут є окремі неточності. Так, назву *Галабурка* автор пов'язує з дієсловом *галабурдити* «бешкетувати» за допомогою агентивного суфікса *-ка* (с. 13). Проте для читача в цьому випадку не зовсім зрозуміло постає структура *Галабурка* (*Галабур-ка*) від *галабурдити*, оскільки тут зникає структурний компонент *-д-* (*галабурд-ка*). Очевидно, доречніше говорити про модель *Галабурд-ка*, у якій група *-рдк-* зазнала спрощення в *-рк-*. Разом з тим, характеризуючи тип ПН іншомовного походження (с. 17–18), дослідниці варто було б свої теоретичні міркування проілюструвати фактичним матеріалом, оскільки зі сказаного незрозуміло, які ПН є польськими, німецькими, тюркськими тощо за походженням.

Закономірною є увага багатьох відомих мовознавців до етимології архаїчної гідронімії, оскільки, по-перше, гідроніми — це той клас онімів, який можна вважати найстабільнішим серед інших (майже не зазнають

³ *Ткаченко О. Б.* Питання походження т. зв. «Велесової книги»: Спроба формально-змістового аналізу // Українська мова. — 2001. — № 1. — С. 47–49.

перейменувань), і, по-друге, гідроніми зберігають зв'язок із мовним середовищем регіону відповідного історичного періоду, особливо, якщо це стосується такого поліетнічного ареалу (в історичний період), як Українські Карпати. З цього приводу показово є стаття Ю. О. Карпенка «Проблема іллірійської гідронімії в Українських Карпатах: іллірійське чи слов'янське?» (вип. 3, с. 37–44). Автор поставив за мету проаналізувати так звані «іллірійські гідроніми» в східнокарпатському регіоні України. Дослідник зазначає, що серед 23 східнокарпатських гідронімів, які О. М. Трубаčov пояснює як іллірійські, більшість генетично не пов'язана ні з іллірійцями, ні зі слов'янами, хоч у цьому списку й присутні назви, які можуть бути або слов'янськими, або іллірійськими (с. 37–38). Відповідно до сказаного зазначимо, що в цілому на Україні «іллірійських» гідронімів виділяють більше 40. За своїм географічним розміщенням ці назви (в межах України) утворюють три осередки — «житомирський», «прикиївський» і «верхньодністерський». Поза Україною «іллірійську» гідронімію відзначають у різних частинах Середньої і Західної Європи — у бас. Дунаю (*Срем, Сава, Драва*), міжріччя Вісли й Ельби тощо. Але для кожного дослідника, який аналізує давню гідронімію певного терену, слід пам'ятати, що іллірійська мова, як, до речі, і фракійська, є на сьогодні мертвою мовою Балканського ареалу й окремі свої елементи зберегла лише в онімній лексиці тих регіонів, де проживали раніше носії цієї мови (це насамперед східна частина Балканського п-ва).

На думку Ю. О. Карпенка, такі гідроніми, як *Зон, Занів, Барбара й Луква* можна кваліфікувати як слов'янські і лише *Жван, Джурина* та *Гериня* — як іллірійські (с. 39). Однак дослідник у своїй праці лише підтверджує думку О. М. Трубачова щодо іллірійського походження цих гідронімів, але не пропонує при цьому розгорнутого аналізу. До вказаного списку «іллірійських» гідронімів у Карпатах Ю. О. Карпенко відносить ще східнослов'янський гідронім *Ториса*, закарпатські *Тересва, Уж* (цю назву можна кваліфікувати і як слов'янську; с. 42), *Грон* (імовірний фра-

кізм; с. 43) та *Імель* у бас. Дунаю услід за польським дослідником Л. Беднарчуком (с. 41–43).

Говорячи про комплексний аналіз географічних назв у цілому, слід мати на увазі аналогічне дослідження кожного класу топонімів, як-от: гідроніми, ороніми, ойконіми тощо, оскільки таке дослідження має вагомий значення як для ономастики в цілому, так і для її зв'язку з історією мови, діалектологією, етимологією. Проблеми етимологічного розгляду прикарпатської ойконімії (назва населених пунктів) присвячено статтю С. О. Вербича «З історії назв населених пунктів *Кагуїв, Корумля, Убля*» (вип. 3, с. 58–62). На думку автора, ці назви можна вважати давніми в Карпатському регіоні, про що свідчать їхня фонетична структура та словотвірна модель із архаїчним суфіксом *-jъ (назви *Корумля й Убля*; с. 62).

Аналізуючи в цілому структуру та зміст збірника наукових праць «Записки з ономастики», відзначимо тематичне розмаїття ономастичної проблематики, порушеної в наукових статтях авторів. Виходячи з цього, для кращої наочності вкомплектованого матеріалу бажано було б подавати відповідні праці за певними тематичними рубриками на зразок: «Теоретична й історична ономастика», «Описова ономастика», «Літературна ономастика» тощо.

Таким чином, збірник наукових праць «Записки з ономастики» є сьогодні чи не єдиним періодичним виданням у галузі української ономастики (див. ще «Ономастика і апеллативи» — видання Дніпропетровського державного університету), що акумулює в собі науковий доробок дослідників-ономастів не лише з України, а й з інших слов'янських держав. Крім цього, слід зважити й на те, що «Записки з ономастики» виходять не в Києві, де функціонує відділ термінології та ономастики академічного Інституту української мови, а в Одесі й без належної державної підтримки. Тому чергова поява збірника наукових праць «Записки з ономастики» є життєво необхідною для української ономастичної науки, завжди очікуваною та бажаною.

С. ВЕРБИЧ